

El jaciment arqueològic de Ca l'Estrada (Canovelles)

Treballs

Abel Fortó Garcia
Pablo Martínez Rodríguez
Arqueòlegs

Vanessa Muñoz Rufo
Arqueologia Estudis/Gestions

INTRODUCCIÓ

Ca l'Estrada és un bon testimoni de l'ocupació de la plana vallesana des del VI mil·lenni abans de la nostra era fins a època medieval. Aquestes ocupacions, encara que intermitents, són representades per tot un seguit de troballes excepcionals i específicament, una estatueta menhir antropomorfa, sense paral·lels al nord-est de la península Ibèrica.

El jaciment es va localitzar durant les tasques de prospecció arqueològica que s'estaven duent a terme a la ronda Nord de Granollers, tram 2, dins el terme municipal de Canovelles, al punt on conflueixen l'avinguda Canovelles i el carrer Santa Madrona, a la banda est del curs actual del torrent d'en Fangues.

Es troba en una plana al·luvial lleugerament inclinada vers l'est, situada a la part baixa del vessant del turó on actualment es localitza el nucli antic de Canovelles. El fet que el torrent d'en Fangues, subsidiari del riu Congost, antigament travessés aquesta plana d'est a oest un cop superada una zona on la llera anava força encaixada, va provocar un canvi continu del relleu d'aquesta zona a causa dels nombrosos episodis de desbordament i negament de dita plana. Tot i així, aquesta zona va esdevenir un lloc clau per a l'assentament humà des del neolític, pel fet que es tracta de terrenys ben regats, aptes per a l'agricultura, i amb una via de comunicació propera com era el curs de la riera, tal com sabem que s'utilitzen aquests cursos fluvials des de la prehistòria.

DESCRIPCIÓ DEL JACIMENT

L'excavació efectuada a Ca l'Estrada va permetre documentar ocupacions humanes successives, tot i que de caràcter intermitent, que hem dividit en quatre fases: la prehistòrica, amb elements del neolític antic i del neolític final i calcolític, la fase tardorepublicana, la tardoantiga i la medieval.

LA PREHISTÒRIA

En el jaciment de ca l'Estrada s'ha format una impressionant estratigrafia vertical de més de cinc metres com a conseqüència dels sediments aportats per la riera d'en Fangues.

Les diferents ocupacions humanes, identificades amb restes materials i estructurals, abasten cronologies des del neolític antic epicardial fins al bronze final i primera edat del ferro.

Les inhumacions

En l'extrem sud del jaciment van aparèixer dues inhumacions: un individu adult i un infant. L'individu adult estava inhumat en posició fetal, es trobava molt replegat i tenia com a únic aixovar una làmina de sílex blanc de 10 cm situada al costat de la pelvis. L'estudi antropològic¹ suggereix que per la posició del cos, probablement l'individu fou inhumat en un forat molt petit recolzant-lo contra les parets de la mateixa

Vista general de la inhumació de l'individu adult (SF-501). (Fotografia: autors)

fossa. S'ha determinat també que es tracta d'un individu de sexe femení d'entre 25 i 35 anys.

Al costat d'aquest enterrament va aparèixer una segona inhumació parcialment destruïda. Els estudis antropològics han determinat que probablement es tracta d'un individu infantil de sexe masculí i 5-6 anys d'edat. S'ha realitzat una datació radiocarbònica sobre un os de l'individu adult que ha donat 5740 ± 40 BP (Poz-10391)², en els darrers moments del neolític antic postcardial iniciant ja el neolític mitjà, que a Catalunya es caracteritza pels sepulcres de fossa, ja presents a la zona al jaciment del camí de Can Grau (Martí, 1997).

Les estructures de combustió

Algunes de les restes més espectaculars resultaren tres estructures de combustió de grans dimensions, que arriben a fer, en algun cas, fins a 6 metres de llargària. Es trobaven reblertes de pedres a l'interior i sota un seguit de troncs cremats, col·locats acuradament l'un al costat de l'altre. Les parets de les tres estructures estaven rubefactades, un fenomen que era molt intens en alguna, per la seva coloració vermella.

Segons la interpretació al sud de França, les primeres idees ens remetien a fons de cabanes, assecadors de pells o àdhuc saunes,

¹ Eulàlia Subirats. Departament d'Antropologia Física. Universitat Autònoma de Barcelona.

² Les cronologies estan expressades en anys, sense calibrar amb les inicials BP (Before Present: «abans del present») i amb el codi que li ha donat el laboratori, en aquest cas el Poznan Radiocarbon Laboratori (Polònia).

Feines de dibuix i documentació de les estructures de combustió EC-409 i EC-410. (Fotografia: autors)

però posteriors troballes, com ara nombroses restes de macrofauna en una fossa al costat d'estructures similars en el jaciment de Villeneuve-Tolosane, van reforçar la idea que poguessin ser grans graelles on es rostia carn a mode de grans àpats cerimonials (Vaquer, 1990; Vaquer *et al.*, 2000). Actualment encara en podem trobar paral·lels etnogràfics en els focs polinesis.

En tenim paral·lels al sud-est de França, en jaciments com Villeneuve-Tolosanne o Saint-Michel-du-Touch en un marc cronològic

de neolític mitjà Chassey on apareixen agrupades en gran nombre (Vaquer, 1990). També en trobem en cronologies de neolític final i calcolític, però de forma individual o en petit nombre (Vaquer *et al.*, 2000). A Catalunya només hi havia una estructura similar al jaciment de Can Piteu (Carlús i Lara, 2004).

A Ca l'Estrada la datació radiocarbònica de les estructures de combustió ha donat 4500±40 BP (Poz-10384) i 4505±40 BP (Poz-11265), ambdues dins unes cronologies de neolític final Veraza (Martín, 2003).

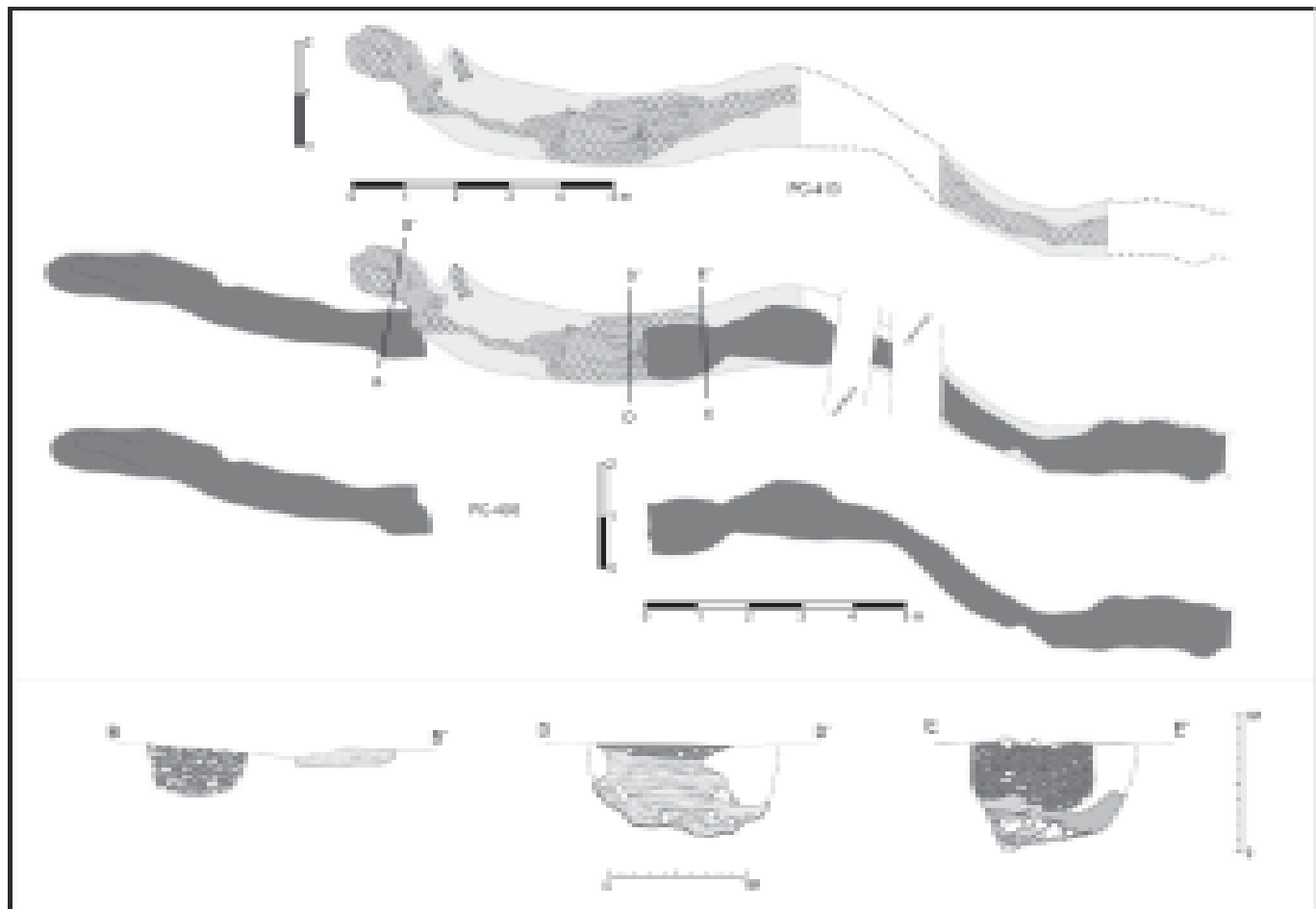
Els fossats

Es tracta de dos fossats superposats. Un dels fossats (PC-413) tenia unes dimensions d'1,60 m d'amplada per 90 cm de profunditat, amb un seguit de pedres disposades a la base lligades amb travertí que confirmaria la presència d'un corrent constant d'aigua a l'interior.

El segon fossat (PC-403) es va poder fer a sobre i dins de l'anterior, possiblement perquè el primer encara es veia i potser la funció o utilitat que aquell tenia encara era vigent. Aquest segon fossat, de 70-90 cm d'amplada per 40-70 cm de profunditat i format per dos trams, quedava interromput en l'espai intermedi al llarg de 4 metres. En les darreres fases d'intervenció en el jaciment vam trobar un petit tram de fossat similar a aquest fossat PC-403 a uns 25 metres dels trams abans documentats.

Només s'ha excavat una part d'aquestes estructures, que devien formar part d'un conjunt més complex, possiblement un recinte amb fossat interromput. Una excavació en extensió hauria pogut posar de manifest, com s'ha documentat en nombrosos jaciments francesos, l'existència d'altres estructures de combustió o estructures d'hàbitat que hi estarien relacionades (Vaquer, 1990).

La datació radiocarbònica d'aquest darrer fossat (PC-413) té com a resultat 3835±35 BP (Poz-10722), és a dir que les dues estructures quedarien emmarcades entre les darreres etapes del neolític final i el calcolític.

Planta i seccions amb la superposició de part dels fossats PC-403 i PC-413. (Dibuix: autors)

S'han documentat nombroses obres d'aquest tipus (*enceintes, enclosures, recintes de fossats...*) a tota l'Europa occidental en cronologies del neolític i l'edat de bronze (Vaquer, 1990; D'Anna, A., i Guthertz, X. 1989), però a Catalunya no s'havia documentat encara. Les interpretacions van des de fossats que envolten un espai per tancar ramats o per protegir hàbitats que en alguns casos s'han localitzat a l'interior, fins a obres que emmarquen un espai físic amb connotacions socioreligioses especials. És amb aquesta última idea que –amb el jaciment en curs d'estudi– podem pensar que estarien relacionats els fossats antròpics de Ca l'Estrada.

L'estàtua menhir antropomorfa de Ca l'Estrada

Es tracta d'una representació antropomorfa esquematitzada sobre un bloc de gres de 93 cm d'alçada. Representa una figura humana en tres dimensions en la qual es marquen els trets gravats en solc per repiquetejat i posterior abrasió o en baix relleu i de la qual només es conserven dues cares. De les parts conservades, però, podem fer una breu descripció i, amb les similituds amb les estàtues del grup de la Rouergue al sud-est de França (Serres, 1997; Philippon, 2002), podem intentar fer una reconstrucció sempre a mode d'hipòtesi.

A la cara lateral esquerra s'aprecia com el braç baixa en negatiu i a mitja alçada gira cap endavant, horitzontalment, i presenta la mà esquerra amb els cinc dits en positiu. Sobre aquesta mà apareixen un seguit de línies verticals que, encara que podrien correspondre a algun objecte sense identificar, els paral·lels amb l'estàtua menhir de Saint Sernin (Serres, 1997; Philippon, 2002) ens fan pensar que es pot tractar dels plecs de la capa o abríc, que passarien per sota del braç cap endavant.

Sota d'aquest motiu apareixen dues línies que podem pensar que podrien ser els dos dits exteriors del peu esquerre, representats de

Vistes de les cares lateral i posterior de l'estàtua menhir antropomorfa de Ca l'Estrada. (Fotografia: autors)

forma similar a les figures del grup Rouergat (Serres, 1997; Philippon, 2002). La peça de Ca l'Estrada, però, està trencada en aquest punt i no podem assegurar aquesta interpretació.

A la cara dorsal s'observen unes línies verticals que corresponen als plecs d'una capa o abríc, motiu habitual en altres estàtues menhir de la Rouergue (Serres, 1997; Philippon, 2002) i que ha estat documentat arqueològicament amb l'home d'Ötzi trobat als Alps italians.

Sobre el cap de la figura apareixen quatre cassoles disposades en forma de creu. Aquest

motiu no es troba a la Rouergue i sí que és present en lloses de dòlmens i menhirs de Catalunya. Els prehistoriadors catalans pensen que s'ha d'interpretar amb un sentit cultural (Tarrús, 1985) i, en el cas de l'estàtua menhir de Ca l'Estrada, pensem que així ho hem de considerar.

La fractura del bloc de gres ens ha fet perdre detalls molt interessants, com serien dues línies horitzontals que apareixen fragmentades a la cara lateral esquerra a l'alçada del cap i que entenem com dos tatuatges horitzontals que anirien situats a banda i banda del nas. Aquest motiu apareix en moltes estàtues menhir

de la Rouergue (Serres, 1997; Philippon, 2002) i ens fa palès el costum d'homes i dones de pintar-se i fer-se tatuatges.

Són molt interessants les similituds amb les més de 120 estàtues menhir de la Rouergue. Amb aquesta relació proposem una cronologia per a l'estàtua menhir de Ca l'Estrada: 3300-2200 cal. B.C. similar a aquest grup (Philippon, 2002). Les figures franceses no s'han trobat mai en context i s'ha donat aquesta cronologia per assimilació amb el grup de Treilles, que en el nostre cas ha de servir de referent.

Finalment, hem valorat el fet que la fractura de la peça no sigui casual i que podia tractar-se d'una agressió iconoclasta de comunitats posteriors, com s'ha pogut observar en diferents estàtues al sud-est de França (Serres, 1997; Philippon, 2002). Aquestes comunitats potser podrien estar en relació amb els 14 fragments de ceràmica campaniforme que estaven arrossegats amb l'estàtua menhir dins el paleocanal.

Context i significació

Es podria pensar que la significació de les representacions antropomorfes del Mediterrani occidental devien ser múltiples a causa de l'existència de diferents grups regionals en diversos contextos i dominis culturals (D'Anna, 1977).

Aquestes estàtues situades en determinats llocs del bosc haurien pogut ser senyals per marcar alguns eixos i que actuessin com a guies amb aparença humana. Les

estàtues menhir representarien aquests homes o també les entitats coneixedores del bosc, i podrien ser herois o avantpassats amb una saviesa encara útil. Un cop aquests personatges haurien desaparegut les estàtues menhir els simbolitzarien i perpetuarien el seu coneixement (D'Anna, 1977).

Són obres de caràcter religiós, que podrien ser els testimonis d'algun tipus de culte als avantpassats, a qui l'home hauria confiat la guarda de les sepultures i també la de tot el que li és necessari (D'Anna, 1977).

Podríem pensar que les entitats representades per les figures antropomorfes eren considerades poders benèfics que de cap manera no inspiraven por, i amb les quals aquelles comunitats podien conservar les bones relacions (D'Anna, 1977).

L'ASSENTAMENT ROMÀ REPUBLICÀ (SEGLE I AC)

Es tractava d'un assentament rural que va tenir dos moments consecutius d'ocupació (Ca l'Estrada IIIa i IIIb, respectivament), amb uns paràmetres i unes estratègies molt diferenciades que situem en la primera meitat del segle I aC.

És possible, però, que hi hagués algunes estructures lleugerament anteriors, concretament un conjunt de set sitges, força arrasades, situades a l'extrem meridional del jaciment, amb una àmplia cronologia d'entre els segles IV i II aC. Aquestes sitges es podrien relacionar amb un jaciment ibèric que van documentar Emili Ramon i Josep Estrada, a uns pocs metres a l'altra banda del carrer de la Riera (comunicació personal, inèdit).

Les restes que s'adscriuen al moment baixrepublicà es concentren, fonamentalment, a l'àrea nord-oest del jaciment. Si ens centrem primerament en la fase IIIa, tenim dues sitges amb unes dimensions d'uns 65 cm de diàmetre i una fondària de 130 cm, que en cap cas no van donar gaire material, i en les quals destaquen les restes d'un gos dipositat al fons d'una. També hi havia un conjunt de deu fosses, cinc de les quals eren de tendència circular, de 140 i 210 cm de diàmetre per un màxim de 45 cm de fondària. Respecte a les altres cinc es tractava de petits retalls ovalats, amb uns eixos d'entre 40 i 60 cm per 25-30 cm i una potència d'entre 10 i 20 cm. Tant les unes com les altres podrien estar relacionades amb algun procés artesà o, fins i tot, amb les feines de construcció de l'edifici de la fase següent.

Planta general de les estructures d'hàbitat i el camí pavimentat d'època republicana. (Dibuix: autors)

Situàriem la data entre el final del segle II i el primer quart del s. I aC, moment en què són freqüents els assentaments amb un nombre reduït de sitges o amb sitges isolades.

La fase següent, IIIb, estava molt més ben representada, amb un edifici de grans dimensions que, tot i presentar-se molt malmès pel cantó del sud-oest (en molts punts només s'hi documentaven les rases de fonamentació), deuria ocupar una superfície d'entre 600 i 650 m². En conjunt s'aprecia una planificació regular de l'espai, amb murs tirats a cordill que es tallaven en angle recte. La planta resultant era rectangular, amb 36 metres de façana per 18 de costat, i s'hi distingien fins a vuit àmbits, amb un espai central sense estructures, fet que fa pensar en un pati al voltant del qual s'estructurarien les cambres, un esquema que es repeteix en altres jaciments d'una cronologia semblant, com ara Can Rossell o Can Suari (Llinars del Vallès). Per alguns autors es tracta d'un model constructiu típicament itàlic, si bé és cert que dins del món ibèric, i ja des del III aC, tenim casos similars com ara les Guàrdies (el Vendrell, el Baix Penedès) o el Castellet de Banyoles (Tivissa, la Ribera d'Ebre) (Revilla, 2004).

Pel que fa a les habitacions, direm que vam documentar-ne vuit, i que hi havia una gran variabilitat en les dimensions. Tot i que no podem atribuir una funcionalitat específica als diferents espais, sí que s'apreciaven diferències en el material recuperat. Així, vam veure que els recintes de la meitat nord (àmbits 1

a 6) presentaven una quantitat més important de vaixel·la i de ceràmica d'ús comú, mentre que a la zona sud (àmbits 7 i 8) eren més generals els atuells de grans dimensions destinats a l'emmagatzematge i el transport (*dolia*, grans contenidors i àmfores).

Igualment els àmbits de la meitat sud presentaven altres particularitats. En primer lloc, tenim el número 7, que consistia en una habitació semiexcavada al terra, de 5 per 4 metres i 70 cm de potència, i que només conservava el mur que tancava per l'est. L'excavació ens va donar una bona quantitat de material ceràmic, però escassos fragments de *tegulae*, un fet que, afegit a la presència d'una escala adossada a l'únic mur d'aquest recinte, ens fa pensar en l'existència d'un segon pis en aquest punt, de manera que hi hauria un semisoterrani o un celler.

Pel que fa a l'àmbit 8, era el de dimensions més grans, 12 per 5 metres, amb una superfície útil de 60 m² i tres llars de foc. El fet que també es documentés un estrat de cendres que cobria part de la superfície de l'habitació, i que a més fos l'única estança que mostrava signes de reparacions i modificacions internes, apunta que podria haver estat una àrea de treball i producció artesana.

Al costat nord, i ja dins del pati, hi havia una gran fossa de planta rectangular, de 8 per 5,5 metres i una fondària d'entre 15 i 40 cm, que va donar un gran volum de material. Desconeixem la seva funció específica, però podria estar relacionada amb l'àmbit 8 i les activitats que s'hi desenvolupaven.

Podem concloure que es distingeix una àrea més residencial al sector septentrional de l'edifici, mentre que a la part meridional hi hauria la zona de magatzem i taller.

Uns dotze metres més al sud de l'edifici vam documentar una pavimentació, d'uns 13 metres de llargada i una amplada mitjana de 3 metres, en sentit oest-est, realitzada amb pedres, fragments de ceràmica, *tegulae* i grans fragments de terra rubefactada. Tot apunta que podria ser una via, segurament secundària, que anés en paral·lel al torrent d'en Fanques i que enllacés les actuals viles de Caldes i Granollers, ja que sabem que l'antic camí entre aquestes poblacions vorejava el jaciment pels límits nord i nord-oest fins fa ben poc.

Pel que fa al material exhumat destaca la ceràmica, amb un volum majoritari de vasos de tradició ibèrica (càlats, bicònics, grans tenalles, àmfores, gerres...), però amb un nombre considerable d'importacions, com ara comunes itàliques i púniques, del tipus roig pompeïà, àmfores itàliques Dressel I, àmfores africanes i punicoebussitanes, campanianes A i, en una proporció molt més elevada, campanianes B. Destaca també el nombre de fragments de *dolia*, alguns amb una roseta impresa i un amb un numeral en llatí.

Igualment s'han trobat tres monedes, dues de les quals de *Bolskan*, una gemma ovalada amb un dibuix en baix relleu d'una figura femenina recolzada en una columna, una agulla de bronze, alguns claus i altres objectes de metall. Un darrer tret significatiu és la constància de dos grafitis

ibèrics idèntics en sengles bases de ceràmica campaniana B.

En conjunt, doncs, tenim un assentament rural amb una data d'inici del final del segle II aC, que evoluciona entorn del 75 aC cap a un tipus molt més complex amb un gran edifici que si bé potser encara no es pot qualificar de *villa* sí que n'és un precedent clar. La seva data d'abandonament se situaria cap a la meitat del mateix segle I aC.

UNA REOCUPACIÓ EN LA TARDOANTIGUITAT (segles VI a VIII dC)

Després d'un buit de gairebé sis segles en l'ocupació de l'indret, tornem a trobar vestigis que de-

mostren fefaentment una instal·lació recurrent a partir dels segles V-VI, que devia enllaçar amb l'alta edat mitjana. Una vegada més, es tracta d'un assentament rural que passa per diferents fases i que presenta unes estratègies molt canviants que s'aniran succeint en el temps amb una relativa velocitat.

La fàcies més antiga, fase IIa, la constituïa una fossa de planta molt irregular, amb unes dimensions de 6,20 x 6,60 m i una fondària màxima de 0,90 m. Desconeixem quina devia ser la seva funció primària, si bé en l'últim moment es va utilitzar com a abocador.

A uns 500 m més a l'est vam poder documentar una estructura molt semblant, que va ser par-

cialment arrasada per una màquina durant l'obertura d'una de les vies de la ronda. Aquesta fossa presentava tres forats de pal perimetrals i una potència de només 40 cm. La funció d'aquest tipus de fosses és molt problemàtica, tot i que són força comunes en molts jaciments amb una cronologia entre els segles V i XI, com podrem veure més endavant.

D'un moment lleugerament posterior tenim un parell de sitges que van donar un nombre considerable de ceràmica local reduïda. La posterioritat es dedueix pel fet que una de les dues talla la primera fossa de què parlàvem. Les similituds en la ceràmica no fan pensar que poguessin ser gaire més modernes que aquesta fossa.

A partir d'aquest moment trobem una important reorganització en l'ús del terreny, amb un seguit d'estructures, no ja d'emmagatzematge, sinó de l'exploració agrícola de l'indret. Concretament es tracta de diverses rases o canalitzacions per transportar l'aigua del torrent i d'altres indrets cap als camps de conreu. És el que hem considerat la fase IIb.

Així tenim un primer sistema de canalitzacions bastant simple, consistent en dues rases de grans dimensions, sobre el qual se superposa un segon sistema de més complexitat, que prenia aigua de punts diversos amb l'objectiu de concentrar-la en un únic rec principal, mitjançant dos recs de grans dimensions, un dels quals venia del torrent mentre que l'altre provenia de l'angle septentrional del jaciment; tots dos conflüen en una mena de resclosa

Feines de neteja i documentació del camí pavimentat.
(Fotografia: autors)

conformada per quatre grans blocs de pedra, punt a partir del qual el canal es reduïa a un de sol, però de més capacitat, fins a perdre's al límit oriental de l'excavació.

Creiem que podria tractar-se d'un sistema d'irrigació que a més de proporcionar aigua als camps de conreu també estigués relacionat amb alguna infraestructura de més entitat (com ara un molí, una instal·lació artesana...).

El material estava constituït per les típiques ceràmiques tardoantigues, fonamentalment olles, gerres i cassoles fetes a torn i de cocció reduïda. La seva factura era prou acurada i eren freqüents les decoracions de faixes de línies horitzontals incises sobre el cos (Barrasetas *et al.*, 1998; Caballé *et al.*, 2002; Cau *et al.*, 1997; Cela, Revilla, 2004; Coll *et al.*, 1997). Quant a les importacions,

només tenim alguns fragments d'una àmfora tripolitana (probablement una Keay 62) i una gerra de probable filiació ebusitana.

Juntament amb aquests materials tenim un volum considerable de restes faunístiques, claus i un ganivet de ferro, fragments de vaixel·la de vidre i una quantitat important d'escòries.

ÈPOCA MEDIEVAL

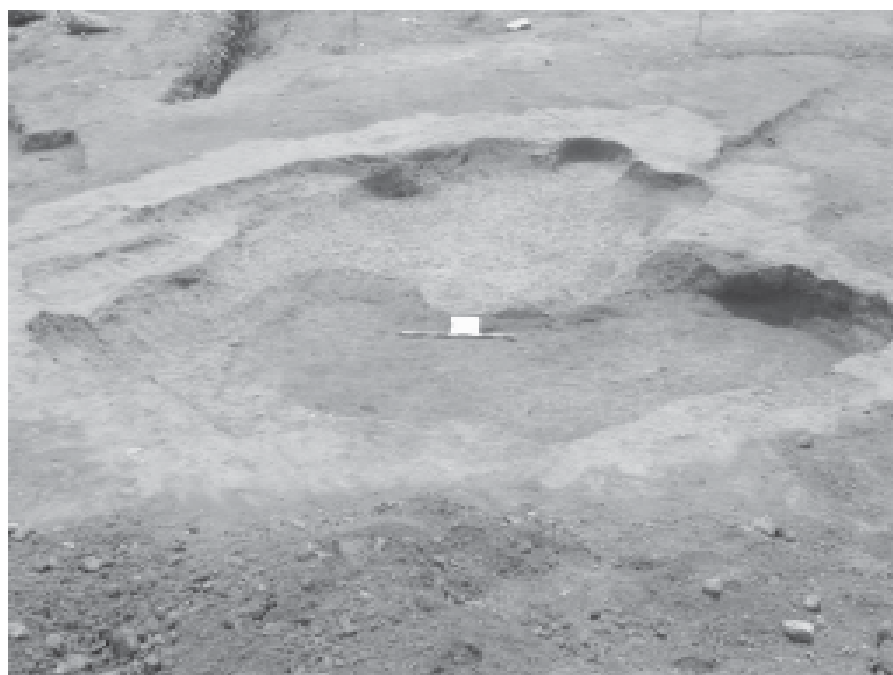
A la fase medieval hem pogut diferenciar estructures que s'adscriuen a dos moments diferenciats. Les més antigues semblen amortitzades a partir del segle x dC, encara dins de l'època altmedieval, mentre que les més modernes se situen entre el final del segle XIII i el principi del segle XV dC. La seva distribució se centra principalment en els sectors 2 i 5, mentre que als sectors 1 i 3

se'n localitzaven algunes de manera dispersa.

El sector 2 es trobava protegit de les avingudes del torrent per un turó (on actualment hi ha el nucli antic de Canovelles). Era una zona poc adient per al conreu, ja que sobresortien els murs d'una fase anterior, que formaven una àrea força pedregosa que devia dificultar les tasques agrícoles. Segurament aquestes condicions van propiciar que s'utilitzés com a àrea d'assentament, amb estructures de caràcter i funcionalitat diversos. Es tracta de set sitges, de cos globular o cilíndric i petites dimensions, que oscil·len entre un metre i un metre i mig de fondària i aproximadament 1,20 metres de diàmetre. Aquestes reduïdes dimensions indiquen que es tractava d'un tipus d'emmagatzematge de reserva de caràcter familiar.

En aquest sector també es van localitzar dues fosses de dimensions considerables que reaprofitaven un mur anterior. La de dimensions més grans era de planta ovalada, aproximadament de 4,3 metres de longitud per 2,5 metres d'amplada, amb 60 centímetres de profunditat. Estava excavada just a tocar d'un mur tardorepublicà, i s'hi relacionaven tres forats de pal situats perimetralment. Molt a prop es va localitzar la segona fossa, de planta quadrangular i angles arrodonits, amb unes dimensions màximes de 2,4 i 1,8 metres, amb 40 centímetres de fondària, també a tocar del mateix mur que l'anterior. El fet que totes dues reaprofitessin un mur anterior, i que com a mínim una es relacioni

Vista aèria de la fossa tardoantiga des del nord-est. (Fotografia: autors)

amb forats de pal, ens fa pensar que es podia tractar d'estructures més complexes, formades per una fossa, un sòcol de pedra i pals verticals que funcionarien com a sosteniment d'un sistema de coberta. Ens trobaríem davant de dues possibles cabanes construïdes en part amb materials vegetals com ara canyes i fusta i probablement amb un recobriments de fang per millorar la impermeabilitat. El fet que a l'interior no s'hagin localitzat llars de foc o forns fa que no considerem que es tracti estrictament d'habitatges sinó més aviat de cabanes amb funcionalitats subsidiàries, com l'emmagatzematge o el tractament d'aliments.

La segona concentració d'estructures es localitza al sector 5, amb un total de tretze sitges i un pou, situats sobre una zona lleugerament elevada i, per tant, protegida de les crescudes del torrent. Entre les estructures d'emmagatzematge predominen les de secció troncocònica de fons pla per sobre de les hemisfèriques i les cilíndriques. L'existència d'un pou, de planta circular d'uns 1,10 metres de diàmetre i secció cilíndrica, que no es va excavar totalment perquè s'haurien superat els límits de seguretat establerts per l'obra, ens remet a la possibilitat que la comunitat que treballava aquests camps s'abastés amb l'aigua que se n'extreia.

Molt menys concentrades es troben les tres sitges de secció troncocònica i la fossa localitzades entre els sectors 1 i 3. La fossa es trobava tallada per una construcció moderna, i només conservava uns 1,75 per 0,98 metres de dimensions màximes, i uns 33

centímetres de fondària. S'hi relacionaven tres forats de pal, que devien formar part d'un sistema de sosteniment vertical. És per això que, com en el cas anterior, es va interpretar com un fons de cabana.

Totes les estructures es van amortitzar entre els segles X i XII amb materials abocats, com ara restes ceràmiques, fragments de molins, escòries, fauna, vidre, etc. Destaquen els fragments ceràmics pertanyents a atuells típics de la cuina, com són olles, gerres i en algun cas cassoles, de pastes grolleres i coccions poc acurades, que a grans trets es podrien situar cronològicament entre els segles IX i XIII dC, sense que s'hagin documentat restes clares de ceràmiques espatulades (Riu, 1998) –hi ha alguns fragments que s'hi poden adscriure, però són dubtosos–, tot i que cal destacar la presència de dues vores de gerres tetralobulades, molts cops

relacionades amb aquesta producció típica dels segles IX-XI dC. La comparació dels tipus ceràmics amb altres jaciments com Can Tabola (Montmeló, el Vallès Oriental) (Roig *et al.*, 1997), l'Aiguacuit (Terrassa, el Vallès Occ.) a la fase VI (Barrasetas *et al.*, 1994: fig. 69), l'església vella de Sant Menna (Sentmenat, el Vallès Occidental) (Coll *et al.*, 1998b) i el Castell Vell (Castellar del Vallès, el Vallès Occidental) (Roig *et al.*, 1998) entre d'altres, ens porta a afinar lleugerament la datació d'aquestes amortitzacions entre els segles X i XII, amb els materials encara en estudi.

La resta de materials exhumats indica l'existència de diferents activitats domèstiques properes, tals com la cuina i el tractament d'aliments, o de caràcter artesà, com seria la forja. La presència de restes òssies d'animals pot indicar un tipus d'explotació agropecuària,

Vista general de l'agrupació de sitges medievals del sector 5. (Fotografia: autors)

i un aprofitament dels diferents tipus de productes secundaris, tal com demostraria la troballa de closques d'ou dins d'una de les sitges.

Els jaciments d'època tardoantiga i medievals són nombrosos a la plana vallesana, tot i que són escassos els que inclouen fosses irregulars interpretades com fons de cabanes. Destaca entre els tardoantics per la seva extensió el jaciment dels Mallols (Cerdanyola del Vallès) (Francès *et al.*, 1998). En altres jaciments es documenta una o dues d'aquestes estructures, com és el cas de l'Aiguacuit (Terrassa, el Vallès Occidental) (Barrasetas *et al.*, 1994: fig. 69) o el de la vil·la romana de Vilauba (Camós, el Pla de l'Estany) (Palol, 1999), mentre que del període altmedieval hi ha exemples de jaciments més o menys extensos, com Can Vinyallets (Santa Perpètua de Mogoda) (Caballé *et al.*, 2004; Caballé, 2002) i el pla del Serrador (les Franqueses del Vallès) (Muñoz, 2005), o de tipus puntual com la Tossa de Montbui (Santa Margarida de Montbui, l'Anoia) (Enrich, 1978) o l'Esquerda (les Masies de Roda, Osona) (Ollich *et al.*, 2003) amb una cabana.

Els fons de cabana han estat interpretats generalment com a lloc d'hàbitat esporàdic en relació amb els moviments transhumants, i en el cas de les que no tenen cap estructura de combustió interna, com a cabanes subsidiàries utilitzades com a magatzem o lloc de mòlta dels aliments, entre d'altres usos (Caballé, 2002).

Finalment, situades al sector 2, hi ha dues sitges força arrasades

amortitzades posteriorment. Tenien el fons pla i les parets força paral·leles, amb 18 centímetres de fondària conservada i unes dimensions de 0,95 i 0,97 metres de diàmetre respectivament. La majoria dels fragments ceràmics documentats pertanyen a ceràmica comuna medieval de cocció reduïda, amb predomini de les olles i les gerres de cos globular, vores exvasades i llavis arrodonits, hereves de les formes altmedievals. Tot i la similitud amb el registre de les estructures dels segles X-XII, la datació s'ha establert mitjançant un fragment de pisa verd manganès, un tipus ceràmic que es produeix entre la segona meitat del segle XIII i el final del segle XIV dC, i que pot tenir perduracions fins al segle XV (Giral, 1998: 115), juntament amb algun fragment de ceràmica comuna vidriada.

L'amortització de la majoria de les estructures entre els segles X i XII ens fa pensar en la hipòtesi d'un agrupament al voltant de l'església de Sant Fèlix (documentada com a parròquia el 1072 per la venda d'un alou) (AD 1991: 321) buscant la protecció de la sagrera per evitar la violència feudal. Tot i així l'explotació agrícola continuarà durant l'època medieval, tal com ho evidencia l'existència d'estructures d'emmagatzematge amortitzades a partir de mitjan segle XIII.

CONCLUSIONS

Ca l'Estrada és un bon exemple de la recurrència en l'ocupació de la plana vallesana des de la prehistòria. Si bé es tracta d'un patró ocupacional similar al que

ha estat documentat en altres jaciments vallesans, és destacable entre aquests per tot un seguit de singularitats, fonamentalment quant a les fases prehistòriques.

Les restes aparegudes ens porten a pensar que durant molt de temps aquest espai físic va tenir unes connotacions socials i religioses molt especials i importants, i que es convertí en un lloc cerimonial o santuari en cronologies de neolític final o calcolític.

Al sud-est de França s'han excavat alguns jaciments de cronologia del neolític mitjà (Chassey) amb fossats antròpics relacionats amb grans estructures de combustió, similars a les de Ca l'Estrada. El fet d'estar associats a hàbitats i inhumacions ha fet encara més complexa la seva interpretació, motiu pel qual alguns prehistoriadors parlen de «grans jaciments difícils de desxifrar» (Guilaine, 1994: 151).

Per a les fases històriques ens trobem davant tot un seguit d'ocupacions des del segle I aC fins a època baixmedieval, que es diferencien sobretot per unes estratègies d'explotació agrícola en constant adaptació a la conjuntura socioeconòmica i política. S'inicia, doncs, en època romanorepublicana amb un tímid conreu cerealístic que evoluciona ràpidament cap a una explotació vitícola de caràcter més o menys industrial, que s'abandonaria a mitjan segle I aC. No és fins al baix imperi que tornem a documentar una explotació extensiva de la zona, que es caracteritzarà aquest cop per la construcció de tot un sistema de canalitzacions, segurament per

aprofitar els recursos aquífers i establir un conreu de regadiu. Ja en època medieval tornem a documentar elements (les sitges) que ens indiquen que l'explotació retorna al sistema cerealístic.

BIBLIOGRAFIA

- A. D. (1991): *Catalunya romànica. Vol. XVIII. Vallès Occidental, Vallès Oriental*. Enciclopèdia Catalana. Barcelona.
- BARRASSETAS, E. (1998): *Memòria d'excavació arqueològica al jaciment de la Solana*. Cubelles. Inèdit. Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- BARRASSETAS, E.; MARTÍN, A.; PALET, J. M. (1994): «La vil·la romana de l'Aiguacuit». *Memòria d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya*, 6. Barcelona.
- CABALLÉ, G. (2002): *Memòria d'intervenció arqueològica al jaciment de Can Vinyalets (Santa Perpètua de Mogoda, Vallès Occidental)*. Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.
- CABALLÉ, G.; GUTIÉRREZ, D.; VILA, G.; VILA, J. M. (2004): «L'excavació arqueològica a Can Vinyalets (Santa Perpètua de Mogoda (Vallès Occidental))». Dins *Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2001*. La Garriga. Vol. 3, 903-925. Barcelona.
- CARLÚS, X.; LARA, C. (2004): «La necròpolis de Camps d'Urnes de Can Piteu - Can Roqueta (Sabadell, Vallès Occidental)». *Tribuna d'Arqueologia 2000-2001*, Barcelona, pàg. 49-75.
- CAU, M. A.; GIRALT, J.; MACIAS, J. M.; PADILLA, J. I.; TUSET, F. (1997): «La ceràmica del nord-est peninsular y las Baleares entre los siglos v-x», *La céramique médiévale en Méditerranée. Actes du 6e Congrès*, pàg. 173-192, Aix-en-Provence.
- CELA, X.; REVILLA, V. (2004): «La transició del *municipium* d'Iluro a Alarona (Mataró). Cultura material i transformacions d'un espai urbà entre els segles v i vii dC», *Laietania*, 15, Mataró.
- COLL, J. M.; ROIG, J.; MOLINA, J. A. (1997): «Las producciones cerámicas de época visigoda en la Catalunya central (s. v-vii): algunas consideraciones técnicas y morfológicas», *La céramique médiévale en Méditerranée. Actes du 6e Congrès*, pàg. 193-197, Aix-en-Provence.
- COLL, J. M.; ROIG, J.; MOLINA, J. A. (1998): «L'església vella de Sant Menna (Sentmenat, Vallès Occidental: Fases II i III)». *Actes de les Jornades de Joves Medievalistes del Vallès*. Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, pàg. 91-107, Barcelona.
- D'ANNA, A. (1977): *Les Statues-Menhirs et Steles Anthropomorphes du Midi Méditerranéen*, Paris, C.N.R.S.
- D'ANNA, A.; GUTHERZ, X. (1989): «Enceintes. Habitats ceintures. Sites perches. Du néolithique au bronze ancien. Dans le sud de la France et les régions voisines». *Mémoire de la Société Languedocienne de Préhistoire*, núm. 2. Montpellier.
- ENRICH, J. J. (1978): «Fons de cabana altmedievals a la Tossa de Montbui», *Informació Arqueològica*, 27-28, pàg. 75-82.
- FRANCÈS, J.; ARGUILAGUES, M.; GUARDIA, M. (1998): *Memòria d'excavació dels Mallols (Cerdanyola del Vallès, Vallès Occidental). Campaña 1995-1996*. Inèdit. Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- GIRAL, M. D. (1998): «Produccions catalanes de ceràmica medieval: ceràmica en verd i morat», dins PADILLA; J. M. VILA (coord.): «Ceràmica medieval i post-medieval. Circuits i seqüències culturals». *Monografies d'Arqueologia Medieval i Post-medieval* núm. 4, pàg. 111-116. Barcelona.
- GUILAINE, J. (1994): «En France du Sud: de grands sites difficiles à déchiffrer», dins *La Mer Partagée. La Méditerranée avant l'écriture. 7000-2000 avant Jésus-Christ*. Ed. Hachette, Paris, pàg. 151-154.
- MARTÍ, M.; POU, R.; CARLÚS, X. (1997): «La necròpolis del Neolític mitjà i les restes romanes del Camí de Can Grau (la Roca del Vallès, Vallès Oriental)». «Els jaciments del Cal Jardiner (Granollers, Vallès Oriental)», *Excavacions Arqueològiques a Catalunya*, 14, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya.
- MARTIN, A. (2003): «Els grups del Neolític final, calcolític i bronze antic. Els inicis de la metal·lúrgia». *Cota Zero* núm. 18. Barcelona.
- MUÑOZ, V. (2005): *Memòria d'intervenció arqueològica preventiva. Ronda Nord de Granollers, tram I. Les Franqueses del Vallès - Granollers*. Servei d'Arqueologia de la Generalitat. Inèdit.
- OLLICH, I.; ROCAFIGUERA, E. (2003): «Antiguas pautas de asentamiento y urbanismo en el yacimiento de la Esquerda (Catalunya)». *Boletín de Arqueología Medieval*, 7, 11-19.
- PALOL, F. (1999): *Del romà al romànic: història, art i cultura de la Tarraconense mediterrània entre els segles iv i x*. Enciclopèdia Catalana, Barcelona.
- PHILIPPON, A. (2002): *Statues-Menhirs, des énigmes de pierre du fond des âges*. Ed. Rouergue. Rodez.
- REVILLA, V. (2004): «El poblamiento rural en el noroeste de Hispania entre los siglos II aC y I dC: Organización y dinámicas culturales y socioeconómicas», dins MORET, P.; CHAPA, T. (ed.): *Torres, atalayas y casas fortificadas. Explotación del territorio en Hispania (s. III aC - s. I dC)*, pàg. 175-204, Jaén.
- RIU, E. (1998): «La ceràmica espatulada i les sitges de Catalunya Vella (c.s. IX-XI), a més d'unes quantes observacions sobre l'arqueologia, la ceràmica i la història», dins J. PADILLA; J. M. VILA (coord.): «Ceràmica medieval i post-medieval. Circuits i seqüències culturals». *Monografies d'Arqueologia Medieval i Post-medieval* núm. 4, 21-37. Barcelona.
- ROIG, J.; COLL, J. M.; MOLINA, J. A. (1997): «Ceràmica d'època carolíngia i comtal al Vallès». *Quaderns Científics i Tècnics. Ceràmica Medieval Catalana. El Monument*, Document. Diputació de Barcelona.
- ROIG, J.; COLL, J. M.; MOLINA, J. A. (1998): «L'assentament altmedieval de Castellar Vell (Castellar del Vallès, Vallès Oc.)». *Actes de les Jornades de Joves Medievalistes del Vallès*, 219-240. Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona.
- SERRES, J. P. (1997): «Les statues-menhirs du groupe Rouergat». *Musée Archeologique de Montrozier. Guide d'archéologie* núm. 4.
- TARRÚS, J. (1985): «Consideracions sobre el neolític final - calcolític a Catalunya (2500-1800 aC)». *Cypsela* núm. V. Museu d'Arqueologia de Catalunya, Girona.
- VAQUER, L. (1990): *Le Néolithique de Languedoc occidental*. Ed. C.N.R.S. París.
- VAQUER, J.; GIRAUD, J. P.; BAZALGUES, S.; GANDELIN, M. (2000): «Les structures à pierres chauffées du Néolithique dans le sud-ouest de la France», dins FRÈRE-SAUTOT, M. Ch.: «Le feu domestique et ses structures au Néolithique et aux âges des métaux». *Actes du colloque de Bourg-en-Bresse et Beaune*, 7-8 octobre 2000, pàg. 21-35.